

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Shodiyeva Jamila
Xolboyevna,

Samarqand PYMO'MM o'qituvchisi

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDAGI KICHIK NASRIY ASARLARNI O'TISHDA MUSTAQIL ISHLARDAN FOYDALAISH

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertak, hikoya janrlarini o'tishda mantiqiy topshiriqlar orqali mustaqil fikrlashga o'rgatish usullari haqida metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: deduktiv usul, iqtidor, qobiliyat, ijodiy bilim, ko'nikma, Mustaqil ish, ijodiy ish, mantiqiy fikrlash.

Ta'lim mazmuni va metodlarining xilma-xilligi, boyligi tafakkurning chinakam mustaqilligini ta'minlaydi, rivojlantiradi. Darslikdagi ertak, hikoya, rivoyatlardagi mustaqil ishlar o'quvchilar tafakkurini o'stirishga xizmat qiladi. Ular bolada biror shaxslik sifatlarining shakllanishiga, albatta, ta'sir ko'rsatadi.

Ma'lumki, ta'lim jarayonida hamon o'qitishning deduktiv usuli o'z hukmronligini saqlab kelmoqda. O'qitishning bu usulida o'quvchi faqatgina tinglovchi nari borsa, o'qituvchining ko'rsatmalari asosida harakat qiluvchi, berilgan andozaga qarab, faoliyat ko'rsatuvchi shaxsga aylanib qoladi. Bu deduktiv (oddiy tushunchalardan tahlilga, umumiylikdan xususiylikka) usuli o'quvchini faollashtirishni qiyinlashtiradi, uni ta'lim jarayonining tinglovchisiga aylantirib qo'yadi. Chunki, umumiy tushuncha, xulosa, ta'rif va talqinlardan amaliy ishga o'tish jarayonida o'quvchining fikrlash faoliyati chegaralanadi. U o'rganilayotgan mavzu hodisalarini o'z aqliy faoliyati jarayonidan o'tkaza olmaydi.

Mustaqil ishlarni tashkil etishning eng sinalgan usullari evristik suhbat, seminar darslar, mantiqiy topshiriqlar, yangi mavzuni o'rganishda muammoli vaziyatlar va bilimlarni tekshirish sanaladi.

Bundan adabiy ta'limdagi barcha tadbirlar faqat o'quvchining mustaqil fikrlashigagina qaratilishi kerak, degan biryoqlama xulosa chiqmasligi zarur. Ta'lim amaliyotida o'qitish borasidagi barcha muammolarni faqat bir o'zi hal qila oladigan metod yo'q. Bu mustaqil ishlarga ham bevosita daxldordir.

Darsning mazmuni, pedagogik topshiriqlar mustaqil ishlarning xarakteri va tarkibini belgilashi lozim. O'qituvchi o'quvchilar oldiga mantiqiy topshiriq qo'yar ekan, uning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur shart-sharoitni ham yaratishi kerak. Buning birinchi sharti dalillarning etarlicligi, vazifaning aniq ifodalanganligidir. O'qituvchi ishni bajarish yuzasidan dars so'ngida 3 – 4 daqiqali yo'naltiruvchi suhbat o'tkazishi lozim. O'quvchilar mustaqil ishlayotganda nimaning ustida, qanday ish yuritishni aniq bilishlari kerak. Bunday topshiriqlar darsning boshida ham, oxirida ham, dars jarayonida ham berilishi mumkin.

Mustaqil-ijodiy yozma ishlar muhokamasidan keyin ularning yaxshi chiqmay qolgan o'rinlarini qayta ishlash, undan yangi ish yaratishga undash mumkin emas. Ma'lum ishni bajarishni uddalay olmagan bo'lsa-da, yo'l qo'ygan xatolari va uning sabablarini anglagan o'quvchi endilikda o'zini keyingi ishni nisbatan yuqori darajada bajara olishga qodir his qiladi. Biroq o'quvchiga muhokama qilib ko'rishga vaqt berish va shu jarayonda keyingi asar ustida ishlashga imkoniyat yaratish kerak bo'ladi. Agar o'quvchining o'zi talab qilsa, unga ishni qayta yozish imkoniyatini berish mumkin. Bunday ijodiy ishlar, erkin mavzulardagi insholar samaradorligi shundaki, o'quvchi badiiy asar bilan mustaqil ishlashga ko'nikib boradi. O'qituvchining aytganlari yoki kitobda bitilganlarga bog'lanib qolmay, bilimining tabiiy va zaruriy chuqurlashuviga erishadi. O'quvchilarda tafakkur va faoliyat mustaqilligi mustahkamlanadi.

Boshlang'ich adabiy o'qish jarayonida mustaqil yozma ishlarni tahlil qilish bilan asar tahlilini uyg'unlikda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu jarayonda asardagi o'quvchining nazaridan chetda qolgan yoki u noto'g'ri talqin qilgan jihatlarga ham e'tibor qaratiladi. O'quvchilar tomonidan bajarilgan mustaqil ishlardagi muhokama bilan badiiy asar tahlili uyg'unlashib ketishi boshlang'ich adabiy ta'lim maqsadining amalga oshishiga o'ziga yarasha ijobiydir.

Bolalar ijodida mantiqning etarli darajada emasligini tushunish mumkin. Chunki maqsad ular ijodida chuqur mantiq yoki yuksak ma'no bo'lishiga erishish emas. Ular keyinroq, ta'lim-tarbiyaning yuqoriroq bosqichlarida paydo bo'ladi. Dastlabki paytlarda muhimi – ijod jarayoni. Boshlang'ich sinflar yoshidagi bolalar ijodiy ishlarni jon-dili bilan bajaradilar va bundan zavq oladilar. Shu zavqni qayta tuyish ehtiyoji uni rivojlanish sari etaklaydi. Tarbiyaning mana shu xili bola tabiiy taraqqiyoti bilan hamohang kechadi. Bu haqda yuqorida batafsil fikr yuritigan. Bu jarayonda bolalar tasavvurini, xayolparastligini rag'batlantirish va ularning ijodiga imkoniyat yaratib berish kerak. Bola uchun qiziqarli bo'lgan har qanday faoliyat – foydali. Bola nimani xohlasa, nimaga qiziqsa, shuni qilib ko'rishi kerak. Odatda, yosh bolalar o'z imkoniyatlari doirasidan tashqaridagi ishlar bilan shug'ullanishni xush ko'radilar. Bu ular uchun o'sish, rivojlanishning yagona yo'lidir. Bolalar shuning uchun ham kattalarning ishlariga ko'p aralashadilar, qo'llaridan kelmaydigan narsalarni qilishga chiranadilar. Bu ularning tabiatidagi rivojlanish, o'sish sari tabiiy intilishidir.

O'quvchi adabiy savodxonligining ortishi o'zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llashida, yangi materialdan mustaqil ravishda foydalanishida ko'rinishi mumkin. Ammo bunday jamoa tartibida ishlash barcha o'quvchilarga birdek tushunarli bo'lmasligi ham mumkin. Bu badiiy matnlar ustida ishlashning ayrim qiyinchiliklaridan biri sanaladi. Bu muammoni har xil kartochkalardan foydalangan holda ham tashkil etish mumkin. Ular kuchli o'quvchilarga alohida, o'rtacha va bo'sh o'zlashtiridigan bolalarning o'zlariga xos tarzda tuziladi. Namuna tarzda ona tili va o'qish savodxonligi darsligidan bir qancha mavzularga mustaqil ishni amalga oshirishda o'quvchi tasavvurini hisobga olgan holda mustaqil topshiriqlar misollar keltirib o'tamiz

HUNARNING FOYDASI

(2-sinf Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi)

Qadim zamonda bir boy savdogar yashagan ekan. Uning boyligi mamlakat podshohining boyligidan kam emas ekan. Shunga qaramasdan, savdogar o'g'lini gilamdo'zga shogird qilib beribdi. Gilamdo'z yigitga o'z hunarini o'rgatibdi. Tez orada yigit mahoratli gilamdo'z bo'lib yetishibdi.

Kunlardan bir kuni yigit do'stlari bilan sayrga chiqibdi. Savdogardan pul undirish ilinjida yurgan qaroqchilar yigitni o'g'irlab ketishibdi. Uni shahar chetidagi bir xaroba uyga qamab qo'yishibdi. Otasiga xat yuborib, o'g'lining evaziga katta pul so'rashibdi. Savdogar aytilgan pulni to'laganiga qaramay, nafsi hakalak otgan qaroqchilar yigitni qaytarmabdi. Endi oldingidan ham ko'proq pul talab qilishibdi. Bu safar savdogar pulni berishga shoshilmabdi. Qaroqchilarning toqati toq bo'lib, asirni o'ldirmoqchi bo'lishganida, yigit ularga shunday debdi:

– Meni o'ldirsangiz, mo'may daromaddan quruq qolasiz. Agar menga kerakli narsalarni keltirib bersangiz, yaxshigina foyda ko'rishingiz mumkin.

Qaroqchilar boshlig'i pul uchun hamma narsaga ko'nishga tayyor edi. U yigitdan nimalar kerakligini so'rabdi. Yigit gilam to'qish uchun jun ip va dastgoh keltirishlarini so'rabdi. Qaroqchilar bu narsalarni bir zumda topib keltirishibdi. So'ng yigit gilam to'qishga kirishib ketibdi.

Qaroqchilar tayyor gilamni bozorga olib chiqishibdi. Bozor aylanib yurgan savdogar o'g'li to'qigan gilamni tanib qolibdi. Bir kishi orqali uni katta pulga sotib olibdi. Uyga kelib, gilamni diqqat bilan tekshiribdi. O'g'li gilamdagi naqshlar orasiga o'zi turgan joyning xaritasini ustalik bilan joylashtirgan ekan. Savdogar tez mirshabxonaga boribdi. Shunday qilib, u o'g'lini tutqunlikdan xalos qilibdi.

Mavzu bo'yicha sodda mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Siz qanday hunarlarni bilasiz. Qaysi hunar haqida so'z bormoqda?
2. Yugitni nima uchun qamab qo'ydilar?
3. Qaroqchi kim?
4. Savdogar kim?
5. Ustoz kim?
6. Shogird kim?
7. Dastgoh nima?
8. Yigit o'limdan qutulish uchun qanday yo'l tutdi.
9. Qaroqchilar yigitga nimalar olib keldi?

10. Savdogar qayerda aylanib yurgan edi?

11. O'g'li gilamga nimani joylashtirgan edi?

12. Xarita nima

13. Daftaringizga gilam rasmini chizing

2-sinf Ona tili va o'qish savodxonligi darsligidagi "Hunarning foydasi" hikoyasini mustahkamlash uchun testlardan ham foydalanish mumkin. Masalan:

1. Savdogarning o'g'li kimga shogird tushdi

a) chilangarga b) gilamdo'zga v) to'quvchiga

2. Savdogardan o'g'lini evaziga nima talab qilindi?

a) oltin tanga b) pul v) boyluk

3. Savdogarning o'g'li o'zini qanday qilib qutqardi

a) gilam to'qib b) xarita chizib v) rasm chizib

4. Savdogarning o'g'li gilamga nimani tasvirini ko'rsatgan edi?

a) uy b) ko'chalar v) xarita

Mavzu bo'yicha murakkab mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Otasi boy bo'lsa ham o'g'liga nima uchun hunar o'rgatdi?

2. Yigitning o'rnida siz bo'lganingizda qanday yo'l tutar edingiz?

3. Kasb bilan hunarning farqi nimada?

4. "do'z" qo'shimchasi orqali boshqa hunar nomlarini hosil qiling

5. Qaysi kasb yoki hunarni yoqtirasiz?

6. Siz oilangizga qanday foyda keltirgansiz?

7. "Bir yigitga qirq hunar ham kam" deganda nimani tushunasiz?

8. Uydan maktabgacha bo'lgan xaritangizni chizing.

9. Kasb-hunar haqida maqollar yozing

(Hunarli kishi xor bo'lma. Hunar hunardan rizqing unar)

VATAN

(2-sinf. Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi)

Qadim-qadim zamonda bir podsho yashagan ekan. U gullarni yaxshi ko'rar, dunyoning qaysi burchagida chiroyli gul bor deb eshitsa, darhol ko'chatidan oldirib kelib, gulzoriga o'tqazar ekan. Gulzorining kattaligi ming tanobdan ham ko'p ekan. U yerdagi ariqlardan zilol suvlar shildirab oqib yotarkan. Podsho gulni qancha sevsa, qushlarni ham shuncha yaxshi ko'rarkan. Bog'iga olamdagi barcha go'zal qushlardan keltirilgan ekan. Bu bog' bamisoli jannatdek bo'lib, zilol suvlarning shildirab oqishi, qiyg'os ochilgan gullarning shabbodada mayin tebranishi, sayroqi qushlar ning yoqimli ovozi bog'ning fayz-tarovatini oshirarkan... Podshoning bir suyukli xotini bo'lib, uni Malika deb atasharkan. Malika faqat qush go'shti yerkan, yeganda ham shu poyonsiz gulzordagi qushlarning go'shtidan yerkan. Semizidan tanlab, har kuni bittadan so'yib turisharkan. Navbat bir qushchaga kelibdi. U do'mboq qina bo'lib semirgan ekan, o'ziyam g'oyat go'zal, patlari-yu qanotlari oltindek tovlanib turarkan. Jallod o'tkir pichog'ini bo'g'ziga olib borganda, go'zal qushcha tilga kirib: – Shahanshohga arzim bor! – deb qichqiribdi. Qushchaning to'satdan inson tilida gapirishi jallodni hayron qoldiribdi va bo'lgan voqeani darhol podshoga yetkazibdi. Qushchani podshoning huzuriga olib borishibdi. – Ayt arzingni! – debdi podsho. –

Shahanshoh, – deb gap boshlabdi qushcha, – bizlar odamlar uchun yaratilganmiz. Goh husnimiz bilan ko‘zlarini quvontira miz, goh chiroyli ovozimiz bilan dillarini yayratamiz, goho ularga ye mish ham bo‘lamiz... So‘yilish navbati bugun menga yetgan ekan, o‘limim oldidan bir iltimosim bor.

– Ayt iltimosingni, – debdi podsho. – Ruxsat bersangiz, o‘limim oldidan Vatanimni bir ko‘rib, yaqinlarim bilan vidolashib kelsam, – deb zorlanibdi qushcha. Podsho shu qushchaga men yaratgan bog‘ vatan bo‘lmabdi, nahotki uning vatani bundan ham go‘zalroq bo‘lsa, agar shunday bo‘lsa, undan namuna olishim kerak ekan, deb o‘ylab, orqasidan poyloqchi qo‘yib, qushchaga ruxsat beribdi. Qushcha yetti kecha-yu yetti kunduz uchib, nihoyat bir sahro-yu biyobonga borib yetibdi. Jazirama sahroda bir tup qurib qolgan daraxt bor ekan. Qushcha o‘shaning kovagiga kirib, Xudoga ming qatla shukur, vatanimni ko‘radigan kunim bor ekan, oh, mening ko‘z ochgan uyim, oh, mening ota-onamni ko‘rgan chiroyli kovagim, oh, ukalarim bilan chirqillashib katta bo‘lgan maskanim deb, ko‘ziga yosh olib, kovakda to‘xtamay dumalar, chetlarini nozik qanotlari bilan silabsiypalar emish. Qushcha tug‘ilgan maskani bilan xayrlashib, podshoning huzuriga qaytibdi. Poyloqchi ham bo‘lgan voqeani oqizmay-tomizmay so‘zlab beribdi. Podsho adolatli ham ekan. Demak, deb o‘ylabdi u, hammaga, u insonmi, qushmi, kim bo‘lishidan qat‘i nazar, begona bog‘-rog‘lardan ko‘ra, kovakdek xarob bo‘lsa ham, o‘zi tug‘ilib o‘sgan joyi qadrlil maskan bo‘larkan, o‘sha yerni qo‘msab, o‘sha joyni ulug‘lab, e‘zozlab yasharkan. Podsho shularni o‘ylab, gulzordagi boshqa o‘lkalardan keltirilgan barcha qushlarga ozodlik beribdi.

Mavzu bo‘yicha sodda mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Podshoh nimaga qiziqar ekan?
2. Gulzorning kattaligi qancha ekan?
3. Sizning hovlingizda ham gullar bormi?
4. Bog‘da qanday qushlar bor ekan?
5. O‘zingiz bilgan qush turlarini sanab bering
6. Navbat qanday qushga keldi va u tilga kirib nimalar dedi?
7. Podshohning poyloqchisi nimani aytib berdi?
8. Qurib qolgan daraxt ham vatan bo‘ladimi?
9. Podsho qanday xulosa oldi?
10. O‘zingiz yoqtirgan qush rasmini chizing

Mavzu bo‘yicha murakkab mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Malika nima uchun qush go‘shti yeydi?
2. Jallod nima uchun qushchani boshidan judo qilmadi?
3. Qushcha kim bilan vidolashib kelishni so‘radi?
4. Vidolashish va xayrlashishning farqini izohlang
5. “Vatan” so‘zining ma‘nodoshlarini yozing

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I. Azimova va b.q. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2021.

2. I. Azimova va b.q. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2021.
3. I. Azimova va b.q. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2022.
4. R.Ikramova, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldosheva, D.Shodmonqulova
Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2020.